

The article attempts to trace the conception and development of philosophical ideas associated with belief in the continuation of life after death, and their reflection in the folk traditions through the motif of hero's sleeping.

Key words: death, dream, initiation, taboo.

УДК 821.161.2 – 312.2.09+929 Пагутяк

Катерина ОСЕЛЕДЬКО

КОНФЛІКТ ДЕМОНІЧНОСТІ ТА ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЕТИКИ У ТВОРЧОСТІ Г. ПАГУТЯК

Стаття присвячена аналізу конфлікту християнської етики із демонічною та людською сутністю героїв романів Г. Пагутяк «Урізька готика» та «Слуга з Добромиля».

Ключові слова: конфлікт, християнська етика, містицизм.

Для літератури фентезі кінця ХХ – початку ХХІ століття характерними стали темні, похмурі образи та символи, які активно використовуються сучасними письменниками. Це пояснюється притаманним для сучасної естетики прагненням подолати діалектичну суперечність між реальним та бажаним існуванням, між хаотичними законами об'єктивної дійсності та ностальгією за втраченими цінностями буття.

Містичне наповнення текстів, демонологічне потойбіччя, поєднання реального та міфологічного – невід'ємна частина творів письменниці. Фантастичні твори Г. Пагутяк несуть в собі не тільки уособлення духовного світу авторки, але й проекцію національного характеру. «Я сама є носієм усної традиції народу. В даному випадку – Бойківщини. Я виросла на цьому хлібі. Це моя стихія. Але я дивлюся на це згори. Коли виходиш на Ласки, то село таке мале, що може вміститися в жмені. А внизу – темрява, тінь, видимі й невидимі духи. Я не можу їх боятися, бо це все – частина мене самої. І не вірити в опирів – це безглуздя, коли довкола про них розповідають діти й дорослі [16, с. 1]».

Літературознавці й критики по-різному характеризують жанрово-стильові особливості творів письменниці, акцентуючи увагу на їхній закоріненості в магічному реалізмі та аргументуючи

це поєднанням реальності й містики вірою в існування інших світів і вільним оперуванням часом і простором [1, с. 5]. Т. Гундорова співвідносить творчість Г. Пагутяк із жанром фентезі, посиляючись на наявність фантастично-казкових перетворень [1, с. 5], а Н. Кирюшко – із фантастикою, завдяки зорієнтованості «не на реальну, а уявну дійсність, на потенційний розвиток світу в його альтернативних варіантах» й відображальності химерного, віртуального, магічного чи альтернативного світів. Та дослідники доходять згоди у виокремленні характерних рис індивідуального стилю Г. Пагутяк, а саме: вільне оперування часовими вимірами, тяжіння до множинності часопросторових моделей, відтворення трагічного світосприйняття персонажів, порушення проблеми духовної деградації й морального зубожіння сучасного суспільства. Провідними стають мотиви самотності, відчуженості, покинутості, конфлікту митця з дійсністю тощо.

Метою роботи є аналіз конфлікту християнської етики із демонічною та людською сутністю героїв творчого доробку Г. Пагутяк.

Творчість Г. Пагутяк характеризується значним впливом фольклору, зокрема народних переказів та легенд (це стосується передусім «урізького циклу» творів), причому часто містичного характеру. В її творах присутні образи персонажів потойбічного світу. Безпосередньо пов'язана із фольклоризмом друга особливість – міфологічність. В її основі – як авторська інтерпретація конкретних міфологічних персонажів і сюжетів (Орфей, Філемон і Бавкіда, біблійний сюжет про Вавилонську вежу тощо), так і творення власних (авторка витворює міфологію рідного села Уріж або, скажімо, міфологічного характеру набуває образ Чоловічка завбільшки з метелика, пана у чорному костюмі з блискучими гудзиками).

Містичний характер творів, готичні ефекти є характерною особливістю романів «Господар», «Писар Східних Воріт Притулку», «Писар Західних Воріт Притулку», «Королівство», «Слуга з Доброміля». На думку Ю. Винничука, «...твори Галини Пагутяк скидаються на сни, які авторка навіть читачеві, сни, які кожен тлумачить по-своєму, вилузуючи з них таємницю... [2, с. 5]». Сама письменниця в інтерв'ю В. Горбовому зазначає: «Розумієте, мені це сниться. Першого разу теж так снилося. Ідея

приходить перед сном або уві сні. Сниться ідея, сюжет [2, с. 5]». Аналізуючи схильність Галини Пагутяк до створення фантастичного образу світу, ряд творів письменниці можна об'єднати несвідомою авторською інтенцією на втечу від реальності у світ фантазій і мрій, багатограних часово-просторових вимірах. Здатністю перебувати у кількох місцях одночасно наділений герой аналізованих романів Бібліотекар Лі, схильність до візій та віщих снів характерна для Антона, Писаря Східних Воріт, та його двійника Якова, Писаря Західних Воріт.

Наскрізними мотивами її творів є мотиви боротьби з несправедливістю оточуючого світу, людського суспільства, боротьби з перешкодами, що стоять на шляху до особистого щастя та світової гармонії, мотиви боротьби добра і зла як невід'ємних складових існування людини, соціуму, всесвіту. «Маленький роман», «Радісна пустеля» Г. Пагутяк – це данина самотності. У цьому творі вона виходить на традиційне для символіста протиставлення двох світів, біблійну поетику демонічного й божественного. Невизначеність людського буття висловлюється письменницею через поняття Священного Писання: «Нового Еклезіяста не потрібно: ми всі живемо згідно зі старим [3, с. 79]». Але вона всеодно створює свій варіант Євангелія, афористично формулюючи його основні догмати: «Бог творить, сатана перетворює, людина страждає [3, с. 81]». На думку О. Корабльової, для Галини Пагутяк характерне тяжіння до психологічного та феноменологічного повноцінного відтворення переживання самотності, адже ця категорія розглядається в її творчості як гуманістична характеристика людства, через яку воно спізнає глибини буття в парадигмах хаосу й упорядкованості. Проблема самотності вирішується письменницею у кількох провідних для неї філософсько-медитативних площинах художнього тексту.

Провідною для творчості Г. Пагутяк є опозиція демонічності та християнської етики, паралельно з якою розгортається не менш вагоме протиставлення духовне – тілесне, авторська інтровертна психологія творчості так чи інакше демонструється різного роду містифікаціями, мовою натяків, що дає нам змогу говорити про інтуїтивний психологічний тип. Інтуїція як психологічна домінанта проектується за допомогою утаємниченої мови.

Апокаліптична перемога тілесного над духовним подається авторкою як художнє відтворення цивілізаційного буття на засадах міфологізації сакрального найяскравіше виражене у творах «Смітник Господа Нашого», «Кіт із потонулого будинку», «Писар Східних Воріт Притулку», «Писар Східних Воріт Притулку», «Смітник Господа Нашого» – ці переповнені містиккою твори про кінець світу внаслідок вивершення цивілізаційних процесів акумулюють увагу навколо оглухлої і осліпленої людської душі, яка позбулася власних потреб внаслідок гонитви за земним раєм.

Систему персонажів творів Галини Пагутяк можна умовно поділити на три групи. До першої належать герої-шукачі – шукачі себе, ідеального світу чи сенсу життя. Вони уособлюють в собі сковородинівської ідеї самопізнання, «сродної праці» та досягнення щастя й Царства Небесного. Ці образи притаманні творам «Господар» (Сава), «Гірчичне зерно» (Михайло Басараб), «Писар Східних Воріт Притулку» (Антон), «Писар Західних Воріт Притулку» (Яків та Сильвестр), «Біограф Леонтовича» (біограф-бібліотекар), «Слуга з Добромиля». Більшість із них поєднує спільна риса – жага подорожі й пошуку істинного буття та повернення до рідного коріння після всіх блукань. Г. Пагутяк використовує мотив дороги як способу самопізнання й пошуків свого справжнього дому. Відстороненість героїв від реального світу – результат повернення до забутої усіма прадавньої моралі, а прагнення до гармонії з природою є способом стати частиною Всесвіту. Особливо яскраво це простежується в романах «Господар» та «Слуга з Добромиля».

Другу групу персонажів також представляють самотники. Але це не мандрівні філософи, а маленькі люди – найменші гвинтики суспільства. Але якщо в сучасній суспільній ієрархії вони відіграють найменшу, найнепомітніше роль, то у світі, створеному письменницею, вони часто втілюють найкращі людські якості. Зазвичай у творах письменниці ці образи втілюють неповноцінні чи інваліди, такі як безнога Гандзуня в повісті «Спалене листя», епілептик Грицько в оповіданні «Потрапити в сад», п'ятеро вар'ятів – жителі Дивної країни в повісті «Смітник Господа Нашого»; літніх людей, таких як покинуте напризволяще сліпе подружжя в повісті «Кіт із потонулого будинку», пара стареньких у повісті «Соловейко», старий Іван Гнатович у «Спаленому листі»;

дітей – хлопчик-Зайчик в оповіданні «Гола дитина, або Ще одна новорічна історія», дівчинка Оля в повісті «Пан у чорному костюмі з блискучими гудзиками». Такими ж виступають персонажі з наївним баченням світу й дитячою довірливістю і повною відкритістю до нього, митці за покликанням (Марія в романі «Компроміс», Орфей в оповіданні «Видіння Орфея»). Непотрібні суспільству, вони, проте, наділені чуйністю, милосердям, співчуттям одне до одного й до слабших істот. Водночас їх усіх вирізняє почуття власної гідності й незалежності, вони нічого не потребують від суспільства, яке їх відкинуло.

Третю групу персонажів становлять істоти міфологічного плану. Зазвичай вони наскрізні – переходять із твору в твір. Їхня функція полягає в поєднанні реального світу з уявним, вигаданим авторкою. Магічна сутність таких персонажів розкривається у моменти загострення психологічної напруги в розвитку подій. Так, образ Білого Пташка набирає своєї магічності й стає символом доброго духа лише у снах героїв, рятуючи їх від загибелі під час сну або просто відганяючи страшний сон. Натомість за звичних побутових умов – це звичайна пташка, яка залітає у вікна до людей з цікавості (повість «Записки Білого Пташка»). Або образ Перевізника. На перший погляд, це звичайна стара людина, втомлена від життя, яка виконує свої обов'язки перевізника, переправляючи бажаючих на острів через річку. Але якщо глянути глибше – це провідник до ідеального гармонійного світу природи («Бесіди з Перевізником»), який живе у повній відповідності із законами природи, а єдиним мірилом його присутності є річка. Інший варіант образу Перевізника бачимо у повісті «Спалене листя». Тут він асоціюється з міфічним Хароном, який перевозить померлих через річку забуття до царства мертвих. Тільки смерть у повісті трактується як перехід до іншого, досконалішого світу та поєднання зі Всесвітом. Образ Перевізника з'являється також у повістях «Смітник Господа Нашого» та «Книга снів і пробуджень». Провідником між світами у творі «Смітник Господа Нашого» є Кінь Пройдисвіта, який переносить маленького загубленого хлопчика із простору незайманої землі до Дивної країни. Роль охоронця й спостерігача виконує інший міфологічний персонаж – скалічений крук, він проводить малого з простору міського смітника до незайманої землі.

Містичні образи, такі як пан у чорному костюмі з блискучими гудзиками, опирі та померлі селяни, що діють у творах пов'язаних із селом Уріж, своїм походженням завдячують народним віруванням, легендам і традиціям цього краю, звідки родом Галина Пагутяк, тому, за дослідженням А. Артюх, доцільно їх виділити в окрему групу міфологічних персонажів.

Дія роману «Урізька готика», написаного за мотивами етнографічного нарису І. Франка (як і збірка оповідань «Захід сонця в Урожі»), відбувається наприкінці XIX століття в Урожі. Авторка не просто використовує місцеві легенди чи перекази – вона змушує персонажів різних життєвих історій зустрічатися на сторінках її книг. Відтак створюється враження не просто суцільної тканини текстів на урізьку тематику, а існування окремого часопростору цих текстів. Письменниця поєднує не лише загальновідомі галицькі легенди, а й реальні історії життя місцевих жителів часів XIX та XX століть. Із тексту в текст переходять не тільки міфологічні персонажі (пан у чорному чи опирі), від твору до твору «мандрують» також і просторові одиниці. Атмосферу Урожа творить старий покинутий панський будинок. Центральним просторовим образом він стає в повісті «Пан у чорному костюмі з блискучими гудзиками», навколо нього відбуваються події також у романі «Урізка готика», про нього згадує головний герой повісті «Біограф Леонтовича». Невід'ємною частиною цього проклятого будинку стають три груші, що зрослися кронами й біля яких відбуваються містичні події. Разом ці два об'єкти витворюють у будь-якому тексті письменниці таємничий часопростір Урожа.

Таємничі персонажі роману «Урізька готика» – опирі – живі люди, а не покійники. Вони становлять замкнену і нечисленну громаду селища Винники. Уріж й Винники розділяє Границя, що означає куток між двома селами, де в давнину був цвинтар. На Границі трапляються загадкові смерті, які приписують опирям. Найчастіше це стається з людьми, що опинилися у цій небезпечній місцевості вночі. Іноді вночі, йдучи селом, чоловік зустрічає людей, вітається з ними, але вони не відповідають. Це означає, що він зустрівся з небіжчиками, які не мають права говорити з живими людьми.

Усі смерті пов'язані з водою: ріка, дощ, калюжа... Таким способом у романі втілюється у життя язичницька міфологема

води. Вода – один із чотирьох символічних елементів (поряд із землею, вогнем та повітрям), які складають світ. У давніх міфологічних традиціях різних народів вода виступає уособленням спокою та розважливості у роздумах; вода є кордоном між світом живих і мертвих; в усній народній традиції вода уособлює як простір забуття, так і породження нових знань, можливостей, сили.

Дія роману відбувається в карпатському селі Уріж, що дійсно існує між Львовом та Нагуєвичами. Петро Безуб'як разом із сином Орком допомагають отцю Антонію в полі за проводи до іншого світу Петрової жінки та Оркової матері. Та це не остання смерть в їхньому домі. Вдома на батька й сина чекає чотирирічна Оріся. Спершу здорова дівчина, надалі вона поступово втрачає інтерес до життя, полишаючи бажання жити. Тож усі спроби повернути її до життя виявилися марними. Зрештою, її смерть не стала для батька й сина несподіванкою. По тому, у буденне та звичне життя Безуб'яків втручається випадок в особах двох подорожніх: фотографа Юліана та агента Владка.

Демонологічна тема в «Урізькій готиці» є своєрідним продовженням нарисів Івана Франка «Спалення опирів у селі Нагуєвичі у 1831 році», записаного митцем зі слів очевидців. Розуміючи, що то сила не від Бога, герой намагається позбутися тієї сили. На жаль, вона вища за його бажання і переслідує його то через родичів з Нагуєвичів, то у спогадах. Буфером між двома ворожими сторонами – опирем Петром та селянами – чесними християнами, що не поцурались би спалити його живцем, як колись палили його батька, – стає священник, отець Антоній, який, як освічена людина, намагався запобігти кривавим розправам забобонних селян над невинними людьми.

Опозиція демонічності та християнської етики яскраво виражена використанням прийому поєднання двох авторських світів – реального і демонологічного на прикладі Петра Безуб'яка. Наростання конфлікту твору виникає із наростанням боротьби двох сутностей героя – Петра-опира і Петра-людини, який усвідомлює свою різність у порівнянні із оточенням. Петро намагається боротися із своєю силою, розуміючи, що дана вона йому не від Бога. Та не зважаючи на зусилля героя, сила його стає дедалі більшою. Тому бажання Петра та Орка виїхати до Америки

викликане і позасвідомим ставленням односельців, і єдиним виходом залишитися живими.

Але є в романі один збірний образ – селяни, односельці Петра, що є звичайними людьми, православними християнами, та коли на долю їх випадають випробування долі, вони стають самі ніби одержимі демоном – готові вбивати, палити живцем всіх, кого запідозрять винним у своїх нещастях, не прислухаючись ані до голосу розуму, ані до своїх пастирів. Заповідь «не убий» тоді для них – пусті слова. І хоча в Урожі демонічні порухи душі чесних християн стримував авторитет отця Антонія, між собою вони дозволяли дати волю своїй незадоволеності, вважаючи несправедливим захист священиком опирів, а не його чесної пастви. Конфлікт виникає, коли стає зрозуміло, що опир Петро Безуб'як є більше людиною і вірним християнином, ніж усі справжні люди, що серед них йому випало жити.

Образ Урожа – це картина життя галицького села, своєрідний простір зупиненого часу, незвичне село, де панує темрява й так звана «урізька психологія». Крім того, це метафоричний часопростір сільської «готики» та герметичний світ, який не приймає чужинців і захищає мешканців від їхнього вторгнення.

Роман «Слуга з Добромиля» є спробою створити приклад ідеального уособлення християнської етики, але – в уособленні дрампіра, сутність якого є частково демонічною, а не людиною. Серед головних домінант роману «Слуга з Добромиля» чільне місце посідає місткий концепт «служіння» як найвищого призначення людини. Саму назву твору, що містить топонім Добромиль, який є похідним від імені Добромиль, що, у свою чергу виступає деривативом лексеми добро, можна тлумачити як позиціонування ідеї служіння добру. Слуга часто повторює слова про своє призначення, надаючи центральному концепту твору більшої переконливості й виразності: «Я створений для того, щоб служити [3, с. 89]». Роман Г. Пагутяк «Слуга з Добромиля» можна вважати своєрідним художнім віддзеркаленням найголовніших морально-ціннісних категорій християнської етики, викладених у чотирьох Євангеліях. Головний герой твору постає як шукач праведного шляху, що орієнтується у своєму виборі на аксіологічні домінанти Святого Письма.

Життя Слуги підпорядковане чітким духовним орієнтирам з Євангелія, які допомагають йому підтримувати згадувану й поціновану ним гармонію. Біблійні приписи – невід’ємна частина особистої етики головного героя. У різноманітних життєвих ситуаціях він принагідно інтерпретує слова з Писання, які сприймаються читачем як еманентна частина його індивідуальної філософії: «Я теж посміхнувся, але нічого не сказав, бо страшне не те, що входить у наші вуха, а що виходить з наших уст [3, с. 148]». У цілому мовленню головного героя притаманні афористичність і дидактичні інтонації. Причини зла він вбачає в порушенні законів природи, закладеного Богом порядку речей.

Знову простежується конфлікт демонічності та християнської етики, що ніби помінялись місцями. Через те, що світ змалів, євангельські приписи у романі виконують не люди, а опирі, бо устрій їхньої спільноти набагато мудріший і більш злагоджений, ніж людське суспільство. Навіть звірі у творі є носіями кращих якостей, ніж люди, адже мати головного героя саме їм віддала перевагу, вибираючи захисників для своєї дитини. Люди виступають у романі передусім уособленням зла, яке мислиться як суперечність Божим законам.

Опирі у творі об’єднані в орден Золотої бджоли. Символіка ордену досить промовиста, адже бджіл називали в народі Божими птахами, а в Старому Заповіті вони згадуються як втілення добра. «Бджоли збирають мед із ранку до вечора, носять його до вулика, але ніч належить Дракону... [3, с. 275]». Дракон же позиціонується в Біблії як уособлення темряви і зла. Тому особливої знаковості набуває в романі питання індивідуальної відповідальності за вибір між Бджолою і Драконом, оскільки від нього залежатиме кількість добра і зла у світі. Соціум людей потрактовується Г. Пагутяк як переважно невблаганний і безжальний, а мікросоціум опирів – як більш організований, більш чуйний і врешті більш людський. Образи людей у неї подані як носії якщо не Зла, то нерідко не-Добра, а образи опирів – як оберігачі Порядку й справедливого плину речей. У художньому часопросторі твору відсутнє зло як абсолют. Натомість це місія, призначення, засіб пізнання добра й можливості його відрізнити. Служіння тій чи тій силі – це або свідомий вибір, або наслідок дій предків.

За думкою Ярослава Глобородька, роман «Слуга з Доброміля» є містико-міфологічним романом з ефектом історичної глибини, в якому для посилення стилістики достовірності використовується життєвий побутовий матеріал. Твір є яскравим прикладом уміння письменниці володіти містичною стилістикою, аурую і в окремих кавалках тексту наснажує його виразною тональністю містичного письма.

Отже, спостерігаємо традиційне для символіста протиставлення двох світів Божого та демонічного, але за думкою письменниці, душі людства настільки змізерніли, що закони Божі вже не є мірилом етики життя людини, тому носіями християнської етики, гуманізму та сили, як духовної, так і мирської, на сторінках творів Г. Пагутяк стають демонічні чи напівдемонічні істоти. Людина є чудовисько, чудовисько – є людина. Ця сентенція змушує замислитись: за якими критеріями людина визначає «грішність» і невідповідність нормам іншої людини чи істоти, і чи відповідає вона сама цим критеріям?

Творчість Г. Пагутяк є яскравим прикладом трансформації фентезі в українській літературі, де представлено усі різновиди жанру на сучасному етапі їх розвитку, а саме: містично-філософське, метафоричне, героїчне фентезі та готична проза, актуальність дослідження якої зумовлена зосередженням все більшої уваги літературознавців на етичних та соціальних аспектах образотворення фантастичних і містичних літературних образів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артюх А. Проза Галини Пагутяк: герметичність як домінанта індивідуального стилю: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література»/ А. Артюх. – К., 2009. – 188 с.

2. Винничук Ю. Королева снів / Ю. Винничук // Пагутяк Г. Писар Східних Воріт Притулку. – Львів: Піраміда, 2003. – С. 5.

3. Пагутяк Г. Слуга з Доброміля: [роман] / Галина Пагутяк. – К.: Дуліби, 2006. – 336 с.

4. Пагутяк Г. Урїзька готика: Роман / Г. Пагутяк. – К.: ПП «Дуліби», 2009. – 352 с.

5. Пагутяк Г. Захід сонця в Урожї : [романи, повісті та оповідання] / Г. Пагутяк. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 368 с.

6. Пагутяк Г. Автобіографія / Г. Пагутяк. – Режим доступу : www.pahutjak.boom.ru/biograf.html.

7. Ярослав Голобородько про Галину Пагутяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу до публікації: blog.lib.kherson.ua/goloborodko-propagutyak.htm

Е. ОСЕЛЕДЬКО

КОНФЛИКТ ДЕМОНИЧНОСТИ И ХРИСТИАНСКОЙ ЭТИКИ В ТВОРЧЕСТВЕ Г. ПАГУТЯК

Статья посвящена анализу конфликта христианской этики с демонической и человеческой сущностями героев романов Г. Пагутяк «Урожская готика» и «Слуга из Добромиля».

Ключевые слова: конфликт, христианская этика, мистицизм.

К. OSELEDKO

CONFLICT DEMONIC AND CHRISTIAN ETHICS IN CREATIVITY BY PAHUTYAK G.

The article analyzes the conflict between Christian ethics and demonic with human beings in the works by Pahutyak G.

Keywords: conflict, Christian ethics and mysticism.

УДК 821.161.2–31.09+929 Дімаров

Ольга ПЛУЖНИК

ОСОБИСТІТЬ ЯК ОСНОВА ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНИХ ТА ХУДОЖНЬО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВИМІРІВ ТВОРЧОСТІ А. ДІМАРОВА

У статті розглянуто концепцію особистості як основу ідейно-естетичних та художньо-психологічних мотивів творчості А. Дімарова, визначено внесок письменника у розвиток етнопсихологічних досліджень української літератури.

Ключові слова: особистість, характер, етнопсихологія.